

De, ha tudod ezt, lehet-e mégis egyebet csinálni?
Lehet-e Halász Petárral tartani a hajnali utcákon, megrándítani a vállat, és azt mondani: minek?

Ottliknak nem lehetett.

Például ott volt Júlia ablaka, a Fehérvári út 15/b-ben, II. emelet 19. Az „epszilon”. Azt valakinek meg kell festenie. Vagy legalábbis meg kell próbálnia.

Minél biztosabban megvan, annál pontatlanabb.

Minél jobban pontosítod, annál kevésbé van meg bizonyosan.

A legnagyobb pontossággal teljesen eltűnhet a megléte.

(Érthető lesz, de nincs ilyen.)

A legnagyobb biztosan-meglevésével eltűnhet, hogy egyáltalán micsoda (ez a Valami, ami ennyire Van).

Ha az epszilon pontosságát (egy változó) π , pivel, a biztosan megléte (változó) értékét ρ -óval jelöljük, akkor a szorzatuk (összegük, hatványuk) egy állandó mennyiségnél soha nem lehet nagyobb. Ez érzékelteti a fenti sajátos helyzetet:

hogy csak egymás rovására fokozhatók:

$$\pi \cdot \rho \leq \epsilon$$

...(1)''

Ilyen egyszerű belátni a megváltoztathatatlant.

Ám túl is kell élni ezt az egyszerű belátást.

Iskolázni, hősi halál helyett.

Csuklózni, akármekkora is a köd.

Takarékosan végigszívni.

A Buda nem egy könyv.

A Buda befejezhetetlen közelítések gyűjteménye.

Újra és újra belekezdeni, és tudni, hogy csak abba-hagyni lehet.

Tudni, hogy csak annak lehet elmesélni valamit, aki már úgyis tudja, amibe még bele sem fogtunk.

„Visszakerültél hát Budára, ahol születted.”

Három kicsi betű, a mondat szolgálja: hát, még talán arra is gondolhatnánk, trehányság, nem oda való, egy ilyen fontos mondatba, az elsőbe, amivel minden elkezdődik.

Ez a kis szó visszaküld, kerülj vissza „az egész Ottlikba”, oda utal, arra int, hogy minden, ami eddig volt, legyen mögötted, és *onnan* gyere *ide*, ha tényleg

kíváncsi vagy Budára. Igen, el kell olvasni *elé* mindent Ottliktól, mert onnan, abból a mindenből van csak bejárat. Onnan, ahol már minden megvolt, ide. Hogy biztosabban ne legyen meg semmi sem? Hogy bizonytalanul legyen még valóságosabb?

Emlékezzünk: „Csak egymás rovására fokozhatók.”

Volna és van, aki azt mondaná, ne küldjön engem sehova, olvasni ültem le, nem nyomozni, nem akarok semmi „előzetest”, ne küldjön el újra iskolába.

„Gondolod, hogy mi nem tanultuk meg, *amott*, amit mondani akarsz? Hogy itt nem lehet ugrálni. Itt senki sem néz engem meghatott, könnyes szeretettel. Hát akkor mindjárt megmondom precízen, hogy ne lehessen vita. Én pediglen ugrálok, és aki nem néz meghatott szeretettel, az kinyalhatja a seggem!”

Ez a könyv nem Ottlik Géza posztumusz regénye. Nem is regény. Ebben a könyvben Ottlik egyetlen könyvének újabb bekezdései vannak közrebocsátva, éppúgy, ahogy eddig, nem lehetett kívárni, nincs annyi idő, hogy a könyv elkészüljön, könyvek kellettek, hogy beszéddé tördeljék a teljes némaságot, hogy szétszabdadják a befejezhetetlent.

Esterházy Péter egyetlen papírlapra másolta le az *Iskolát*: összebogozta, ahogy Ottlik mondta, amit ő egyszer már nagy nehezen szétszalazott.

Minden mondatnak megvan a helye.

Lehetne venni egy számítógépet, és beleírni az *Iskolát*, aztán a könyveket, szép sorban, megkeresni a fehér közöket, tereket és benyílókat, és oda, ezekbe a közökbe rendben beírni *Prózáat*, *Háztetőt*, *Budát*, *Mindent*, ami megvan – az „új” könyv címe lehetne *Buda*, hiszen „Jó volna már a címben egy város”, mint ahogy város volna az a zezugos tér, ami így felépülne, *saját-Buda*, éppen megfelelő, lehetne benne járkalni, lakni, nézelődni.

Világ volna, amíg világ a világ.

„Ágy, ablak, szoba, anya, lakás, Terka néni, lépcsőház, utca, híd, tér, Duna-part, Buda.”

És *bárki* felépíthetné így, szép ráérősen.

Bármelyik szemtanú.

Ember Mária

»ÉLETEM NAGY MŰVÉBŐL SEMMI SEM LETT...«

IGNOTUS PÁL: FOGSÁGBAN (1949–1956)*

politikai fogoly» (Political Prisoner) volt e könyv eredeti címe, amikor 1964-ben Angliában megjelent. Írója 1956. március 29-én szabadult a börtönből, miután 1949. szeptember 4-én letartóztatták...

...Valahogy így kellene kezdődnie egy szabályos könyvismertetésnek, ám erre képtelennek bizonyulok. Emlékek raja nyűzsög körülöttem, egyik

jelenet árnyképe elébe tolakszik a másíknak, hangfoszlányok igyekeznek túlkiabálni egymást. Nem ismertem Ignotus Pált személyesen, de sokszor láttam egy azóta elhunyt idős hölgy pesti lakásában a fényképet, azt a keserű férfarcot, a szellemesen csúnya vonásokkal. (Hová sikkadt vajon az a kép az örökösök kezén?... Ahol annyi minden veszendőbe ment, még az örökösök sem

*Cserépfalvi Könyvkiadó, 1993

lehetek az igaziak – közlöm magammal, mint már annyiszor, és eszembe jut az idős hölgy „eltartó”-jának mogorva arckifejezése; már nagytakarítást rendezett a lakásban, már szórta ki a „kacatokat”, miközben az idős hölgy még élt, bent haldokolt a szobában.)

Mint könyvből most megtudtam, ismerhettem volna Ignótus Pált személyesen; 1949 júliusában a külügyminisztérium felkérésére előadást tartott a Budapesti Világíró Társaság Találkozó leendő tolmácsainak. Köztük voltam én is, tizennyolc évesen; életkorom legyen a mérsékelt, hogy nem emlékszem rá. Arra azonban igen, hogy a VIT után kezdődtek a letartóztatások.

Ma már ez a megállapítás sem igaz így, ebben a formájában, ahogyan akkoriban fogalmaztuk meg magunkban és mondogattuk 1953 nyaratól kezdődően fennhangon is. Ma már tudjuk, hogy Budapest felszabadításának későbbi emléknapija, a magyar fővárosnak a német csapatoktól való megtisztítása a rivális, hazai, a moszkvai vonalhoz nem alkalmazkodó kommunista szervezet első emberének, Demény Pálnak a letartóztatásával kapott mindjárt baljós emlékpecsétet. A más-ként gondolkozók üldözése aznap kezdődött.

Ám ezt, láthatólag, még a Londonból visszatérő Ignótus Pál sem tudta. Jóllehet sohasem volt kommunista, a *Szép Szó* szerkesztőjeként – József Attila társszerkesztőjeként – olyan folyóirat kiadására szövetkezett egykoron, amely (mint maga írta) „nemcsak baloldali lap volt, hanem a maga idejében (1936–1940) az egyetlen, amely a baloldaliságot irányjelzőül választotta. Nem mondom, hogy az egyetlen baloldali lap volt; bár nagyot akkor sem hazudnék, ha mondanám. A baloldal mellett hitet tenni az akkori Magyarországon annyit tett, mint a történelem halálvonataira felkérkedni. Nem csoda, ha nem tola-kodtak a jelentkezők...” Hogy e folyóirat hogyan szerveződött, arra vonatkozóan is figyelmünkre érdemes sorok olvashatók Ignótus Pál visszaemlékezéseiben, amelyek *Csipkerózsza* cím alatt folytatásokban jelentek meg 1947. január 23. és 1948. szeptember 16. között a Zsolt Béla szerkesztette *Haladás* hasábjain; 1989-ben könyvalakban kiadta a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Múzsák Közművelődési Kiadó. „Azt tervezgettük tehát néhány éven át – írja Ignótus Pál –, hogy igyekszünk összefogni a szociáldemokrata intellektuálisokat, a kommunistákat, a haladó liberálisokat és (ha és amennyiben vannak) a baloldali katolikusokat. És egyéb olyan hagyományhű zendülőket, filológusokat, költőket, akár elefántcsonttornyosokat is, akiktől legalább remélni lehet, hogy sem készakarva, sem öntudatlanul nem alacsonyodnak a feudális kaszturalom vagy a völkisch-fasiszta világhódító kísérlet ügynökeivé...” Memoárja más helyén hencsés és önsajnálattal nélkül szögezi le, hogy „Nekem életem nyilván legnagyobb tisztessége maradt, hogy József Attila mellett a »Szép Szó« egyik alapító felelős szerkesztője voltam”, és habár e sorozat írása közben nem sejtette, mi vár még rá, az akkor negyvenhat éves férfi így vonja meg élete mérlegét: „Életem nagy művéből semmi sem lett, hacsak nem az volt életem nagy műve, hogy József Attilával... összeesküdtem”, mármint folyóirat alapítására.

Valamikor a Rajk-per után sokan ráébredtünk, akkori fiatalok, hogy ha élne, most József Attila is börtönben lenne; Jeszenyin, majd Majakovszkij sorsának hozzáve-

tőleges ismerete elegendő információt adott (pedig Babel, Bulgakov, Mandelstam és a többiek elhallgatásának körülményeiről még nem értesülhettünk). „Logikus”, hogy József Attila szerkesztőtársát is „le kellett kapcsolni”. Ignótus Pál azt írja erről a *Fogságban* egyik helyén, hogy „A bűnösöket leginkább a feltételezett lehetséges bűnök alapján válogatták ki, annak, amit valaki tett vagy mondott, szinte semmi köze sem volt a dologhoz”. E testület oszlopos tagjai közül a legcinikusabb nyilatkozatot Faludi Ervin ávéhás tiszt tette, miként most Ignótus Pál könyvében olvashatom: „Előre el volt döntve – mondta –, hogy hazudni fognak, és bennünket is hazugságra kényszerítenek”. Vagyis a koholt vádadal perbe fogottak, akiből nem kiverték: akikbe beleverték a hamis vallomást önmaguk és társaik ellen, behúzták a csöbe a szegény verőlegényeket...

Könyvének *Én miért vallottam?*, továbbá *Miért vallottunk mindahányan?* című fejezetében Ignótus Pál hosszas elemzésnek veti alá a sztálini börtönök politikai foglyainak helyzetét. Megállapítja: „...általában a fizikai kínzásnak sokkal nagyobb súlya volt, mint ahogyan azt a »Sötétség délben« amúgy rendkívül alapos szerzője feltételezi”. Magam is híres honfitársunk, Arthur Koestler zseniális, ámde végül mégis romantikusnak bizonyult feltételezéseinek hatása alatt (a regényt 1956-ban egyetlen napra kaptam kölcsön, egész éjszaka olvastam, mérgeztem magam vele) kérdeztem meg utóbb a Rajk-per főtárgyalásán életben hagyott egyetlen vádlottat: Justus Pált, ő miért vallott és miért vallottak mindahányan, azaz miért ismerték el az ellenük felhozott, hamis vádakat? Szirénhangú rábeszélés kábította el őket? Akaratgyengítő injekciót kaptak talán? Justus Pál így felelt (még ma is szó szerint emlékszem): »Ugyan már, nem kell túl messzire menni az okok keresésében. Ha az embert verik és csak verik és verik...«

Ignótus Pált 1950 októberében a szocdem-perben ítélték el, jóllehet szociáldemokrata sem volt. „Vádlottársaim közül többeket korábban nem is ismertem – közli a tény, már-már ironia nélkül. – A fővádlott Szakasits Árpád volt, akit... életfogytiglanra ítélték. A másodrendű vádlott Marosán György volt, akit... halálra ítélték, de ezt nem hajtották végre.” Erről jut eszembe, hogy a mai napig sem tudunk szinte semmit erről a perről, amelyről már régen önálló kiadványnak kellett volna megjelennie. Annak idején azt suttozták, hogy eredetileg ál-nyilvános kirakatperként akarták megrendezni, de azután valami okból mégsem merték, noha – olvasom – „Vallatóink lelkiismeretesen felkészítettek bennünket a gépelt szövegből. Mindnyájan ledaráltuk az utolsó kihallgatásunkon nekünk lediktált vallomást”.

Amikor Ignótus Pál kijött a börtönből, hallottam a híret. Hogy minden fogát kiverték... Abból a történetből, amelyet az élet írt, amelyet regényíró nem mert volna papírra vetni, hogy tudniillik miként ismerkedett meg az addig megrögzött agglegény a börtönben kopogtatás útján a későbbi feleségével, már régen filmet kellett volna forgatni, ha volna még Magyarországon filmgyártás.

Hogy a könyv minősége milyen, arról nem tudok megbízhatóan nyilatkozni. Engem lefegyverez a szerző szellemessége, lényeges megfigyeléseinek pontossága, sok-sok évi távollét ellenére is igazi pesti gondolkodásmódja, az, hogy vicceket idéz újra meg újra a helyzet

jellemzésére. Ám azért is nehéz e könyv valódi színvonaláról véleményt alkotni, mert a fordítás – Margitta Nóra munkája – annyi bosszúságot okoz. Még élnek köztünk néhányan, ha nem is sokan, akik meg tudták volna mondani neki vagy a kiadói szerkesztőnek, hogy a szabaduló rab, a börtönzsargon szerint, nem „a mosolyok helyiségében” várta, hogy megborotválják, visszakapja a civil holmiját és így tovább, hanem „a vigyorgóban”, a Gyűjtőn belül nem „Kis Börtön” egy elkülönített rész, hanem „kisfogház”, a kitelepítést „kitelepítés”-nek nevezték, és nem „száműzetés”-nek, a szerencsétlen rabokat nem „rövid vas”-ra húzták, hanem „kurtavas”-ra, Adolf Hitler nem volt „generális”, Rákosi Mátyást úgy emlegették, hogy „az Öreg”, nem úgy, hogy „Öreg Ember”, Péter Gábor eredeti foglalkozása nem „szabóinas”. A sort a végtelenségig folytathatnám, sajnálatos módon nem kizárólag a poli-

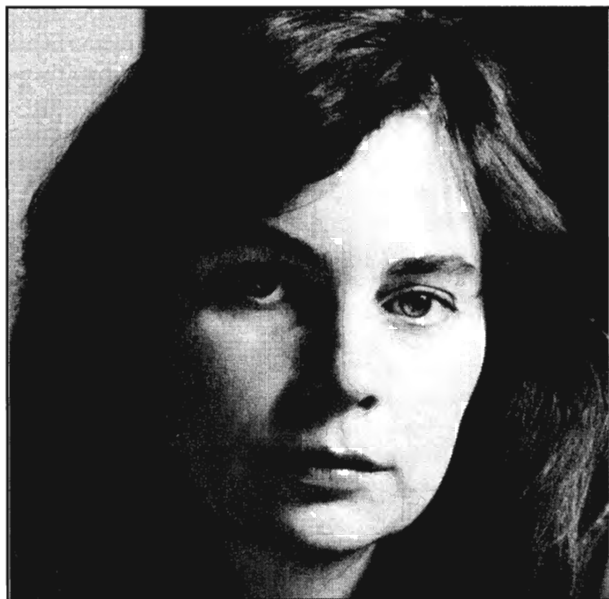
tikai fogalmakra vonatkozóan. Baj van az ikes igék használatával is, és ez azért különösen fájdalmas, mert ha Ignótus nagyapjánál, Veigelsberg Leónál, a *Pester Lloyd* főszerkesztőjénél gondosabban kevesen írtak a századforduló Budapestjén németül, az apja pedig, Veigelsberg Hugó, aki írói névként vette fel az Ignótus nevet, a *Nyugat* társszerkesztőjeként a magyar próza és líra nyelvének tudatos, igényes művelője volt, akkor Ignótus Pálnak a magyar történelem kanyarutai következtében angol nyelven írt, ám a magyar történelmi publicisztika legjava művei közé tartozó visszaemlékezései figyelmesebb bánásmódot érdemeltek volna.

Elvégre olyan szerzőről van szó, aki szörnyű börtönében nemcsak azért tiltakozott a feltételezés ellen, hogy „az imperialisták beszervezték”, mert ez nem volt igaz, hanem azért is, mert a „beszervezni” szót nyelvtanilag elfogadhatatlannak érezte...

Péter Mihály

»NEM A TE DOLGOD, HOGY BEVÉGEZD..., DE NEM IS VONHATOD KI MAGAD ALÓLA«

HANKISS ÁGNES: A LÉLEK TÉRKÉPE

Zavarba ejtően és örvendetesen nehéz műfajilag beskatulyázni ezt a könyvet, amely szerzője szerint csupán „kommentárok laza füzere”. Nevezhetnénk gondolati naplónak vagy talán inkább filozófiai publicisztikának: filozófia, mert életünk erkölcsi alapkérdéseit feszegeti; publicisztika, mert a rendszerezés igénye nélkül, elvont terminológiák márdárnyelvét mellőzve, közvetlenül és személyesen szól

az olvasóhoz. Egyébként maga a szerző sem könnyen „skatulyázható”: szépíró és közíró, pszichológus és gondolkodó, közeleti személyiség és családanya...

A laza szerkezeti felszín mögött a könyvnek erős a gondolati kohéziója, s ez az újkori zsidó filozófia legvilágibb, leghumánusabb hajtásán, a haszidizmus tanításán alapul... A gyorsan ítélező olvasó máris felkapja a fejét: No persze! Napjaink divatos nosztalgiái: misztikum, transzcendencia... Ki a teozófiát fedezi fel magának újra, ki az asztrológiát és egyéb okkult tudományokat!... Szó sincs róla! Ellenkezőleg: a szerzőnek éppen az a nagy érdeme, hogy el tudja választani a *rituálist* a *spirituálistól*, hogy a haszidizmus (tegyük hozzá: felszálló ágának) varázslatos szellemiségét anélkül kívánja birtokba venni, „hogy hagyományos köntösét (netán kaftánját) szükségképpen magával hurcolná”. Azt is hozzáteszi rokonszenves-szerényen, hogy az ő olvasata csupán a rajongó műkedvelőé, aki azt hallja meg a tanításból, „amire leginkább szüksége van”.

Vajon mi rezonál egy művelt (többek között Jungon és Mérei Ferencen nevelkedett), izig-vérig mai értelmiségiben a haszidizmusra? Hankiss Ágnes maga vall erről: „Ez az, ami izgat, bármiről legyen szó, az emberi lélek egyetemessége, állandósága, amely átsugárzik a különböző korokon, divatokon, díszleteken, maszkokon”. Ez persze nem a „nincs új a Nap alatt” felszínes álbohcossága, hanem az „öröknek” és a „mulandónak” mindig egyszeri és megismételhetetlen „játéka, kettőse, búvápatakja az életben”, vagyis *dialektikája*. (A szerző bizonyára nem veszi rossz néven, ha mostanában kompromittálnak tűnő néven nevezzük a dolgot.)